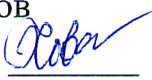
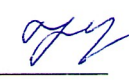

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования Республики Тыва
Управление образования администрации муниципального района
«Монгун-Тайгинский кожуун Республики Тыва»
МБОУ «СОШ №2» с.Мугур-Аксы

РАССМОТРЕНО
на заседании ШУМО
учителей русского и
родного языков
Ховалыг А.Ч.

Протокол №1
от «30.08.2024 г.»

СОГЛАСОВАНО
зам. по УВР

Чыдат Ч.К.

от «30.08.2024 г.»

УТВЕРЖДЕНО
Директор

Приказ №70
от «30.08.2 г.»

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Родной (тувинская) язык»
для обучающихся 9 классов

Составитель: МО родного языка и литературы

ТЫВА ДЫЛ (9 класс) ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

Өөрөдилге номунун автору ады, үндүргөн чылы: Куулар Е. М., Ооржак Л.Х., Оюн ТБ, Сарыглар Ч. А. Тыва дыл. 8 класс.

Программаның ады: Ажылчын программаны К.Б. Доржу, Сарыглар Ч. А.” Кол ниити оорөдилгенин 5-9 класстарыңа торээн (тыва) дыл эртеминин чижек программазы” деп 2021 чылда уңген ниити өөрөдилге черлериниң 5-11 класстарыңа чаа Федералдыг күрүне өөрөдилге стандартының негелделеринге, Тыва Республиканың өөрөдилге черлеринге кижиниң сүзүүн болгаш мөзү-шынарын кижизидип сайзырадырының концепциязыңа (2011ч.), 2023 чылдың август 31 школаның башкылар човулелинге бадылаан 80а дугаарлыг саавырыңа дүүштүр тургускан.. Ажылчын программа 68 шакка, неделяда 2 шакка тургустунган.

0 КЛАССКА ӨӨРӨДИЛГЕ ЭРТЕМИНГЕ ЧЕДИП АЛЫР ТҮҢНӨЛДӨР

Кол школаның доозукчуларының тыва дылдың программанын шингээдиң алгаш, чедип алыр **бот-тускайлаң түннөлдөринге** дараазыңа чүүлдер хамааржыр:

1) кижиниң интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы салым-чаяанын база мөзү-бүдүш шынарларын сайзырадырыңа төрөөн дылының чугулазын медресеп билири, уругларның билиг чедип алырыңа ук дылдың ужур-утказын тодарадып, ону тыва чоннуң ыдыктыг, үнелиг эртинелериниң бирээзи деп билири;

2) тыва дылдың эстетиктиг үнелин медресеп билири; төрөөн дылыңа ынак болгаш ону хүндүлөп, ол дээш чоргаарланыры; ону национал культураның кезээ кылдыр билип, арыг эдилээри;

3) дылдың байлак сөс курлавырын болгаш грамматиктиг аргаларын бодунуң бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин хостуг илередирде четче ажыглап шыдаары; бодунуң чугаа-домаан хайгаарап, сайзырадып, экижидеринче чүткүлдүг болуру.

Метапредметтиг түннөлдөринге (предметтен дашкаар азы ооң-биле чергелештир билип алыр харылзашкак чүүлдери) дараазыңа чүүлдер хамааржыр :

1) Чугаа чорудулгазының бүгү-ле хевирлерин ажыглап билири:

Дыңнаары болгаш номчууру:

- бижимел болгаш аас медээниң утказын шын билип алыры (чугааның утказы, сөзүглелдин темазы, кол утказы; кол болгаш немелде медээ);

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин номчулганың янзы-бүрү хевирлеринге (сөзүглелден херек информацияны дилеп-тып номчууру (поисковый вид), чүгүртү азы улуг-каралап номчууру (просмотровый), таныжып номчууру (ознакомительный вид), шинчилел-сайгарылгалыг номчууру (изучающий вид)) таарыштыр ажыглап билири;

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин шын дыңнап билири; дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин (бир кижиниң тайылбыр чугаазыңдан болгаш аудио-, видеотехникадан сөзүглелдин кайы-бир кезээн шилип алгаш дыңнаары, сөзүглелдин кыска утказы-биле таныжары болгаш ону тодазы-биле дыңнаары) ажыглап билири;

- информация ап болур чүүлдерден, ооң иштинде өөрөдиглиг компакт-дисклерден, Интернет четкизинден; янзы-бүрү словарьлардан тайылбыр номнардан (справочниктер) болгаш электроннуг шыгжамырлардан медээлерни тып билири;

- бердинген темага материалдарны тып, системажыдып билири; херек медээлерни боду тып билири; медээлерни чаартып азы ол-ла хевээр дамчыдып билири;
- сөзүглелдерниң утка, стилистика талазы-биле онзагайларын болгаш ажыглаан аргаларының аайы-биле дүүштүрүп болгаш деңнеп билири;

Чугаалаары болгаш бижиири:

- кылыр дээн ажыл-херээниң сорулгаларын (хууда болгаш эштери-биле) тодазы-биле билип, кандыг-даа ажылды чурум аайы-биле кылып, чедип алган түңнелдерин үнелеп, аас болгаш бижимел чугаага илередип билири;
 - дыңнаан азы номчаан сөзүглелиниң утказын даалга езугаар дамчыдып (планны тургузуп, утказын чугаалап, допчулай бижип, үнелел берип) шыдаары;
 - сөзүглелдин утказын, кымга хамаарыштырганын, чугааның байдалын барымдаалавышаан, аңгы-аңгы хевирлерге болгаш жанрларга тургузуп шыдаары;
 - аас болгаш бижимел чугаага бодунуң бодалын хостуг илередири, сөзүглелдин тургузуунуң негелделерин сагыыры (бодалының ужур-уткалыын, дес-дараалашкаан, харылзаалыын, темага дүүшкээн дээш о.ө.); номчаан, дыңнаан, көргөн чүүлдеринге бодунуң хамаарылгазын шын илередири;
 - монологтуң янзы-бүрү хевирлерин (тоожуушкун, чурумал, угаап бодааныышкын болгаш оларны холуй); диалогтуң янзы-бүрү хевирлерин: (хүндүлел аянын илередир диалог (этикетный диалог), айтырыг-харыы (диалог-расспрос), чугаалажып оар кижизин чугаа чорударынче кыйгылары (диалог-побуждение), өске киж-биле бодал солчуру (диалог-обмен мнениями) дээш о.ө.) ажыглап билири;
 - амгы тыва литературлуг дылда шын адалганың, лексиканың, грамматиканың кол нормаларын, стиль нормаларын херек кырында ажыглап билири; бижимел чугаага шын бижилгениң, пунктуацияның кол дүрүмнерин сагыыры;
 - чугаа этикединин нормаларын хажытпайн, чугаага киржип шыдаары; чугаа үезинде арын-шырайын болгаш шимчээшкиннерин эптиг болгаш шын алдынары;
 - хүн бүрүде өөренип азы ажыл кылып турар үезинде бодунуң чугаазын хайгаарап билири; чугааның утказының болгаш шын ажыглалының аайы-биле бодунуң дылын үнелеп билири; дылында грамматиктиг болгаш чугаа частырыгларын тып болгаш эдип билири; бодунуң тургусканы сөзүглелин хоюглап азы эдип, =скертип, делгередип билири;
 - бодунуң үежилеринин мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткелди кылып, рефераттың утказын дамчыдып билири; маргылдаалыг, чидиг айтырыгларны бадыткалдарга даянмышан, шиитпирлеп билири;
- 2) алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын хүн бүрүде амыдыралга ажыглап билири; төрөөн дылды өске эртемнерге билиг чедип алырының кол чепсээ кылдыр шын ажыглаары; ону өске-даа эртемнерде (даштыкы дыл, орус дыл болгаш чогаал дээш о.ө) дылдың аргаларын сайгарарына ажыглап билири;
- 3) долгандыр турар улус-биле харылзажып, кандыг-бир ажылды кылып тура, маргылдаалыг, чидиг айтырыглар шиитпирлээрде, эптиг чугаалажып, харылзажып билири; амыдыралчы болгаш ажыл-агыйжы чугаа үезинде чугаа культуразының негелделерин сагыыры.

5-9, 10-11 класстарны доозуп тура, доозукчулар дараазында **предметтиг түңнелдерни** чедип алыр:

9КЛАССКА ТЫВА ДЫЛ ЭРТЕМИНИН УТКАЗЫ

№	Өөредир кезектери	шагы
1	катаптаашкын	6
2	Хыналда болгаш чогаадыкчы ажилдар	10
3	Теория болгаш практика	52
4	Шупту	68

КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАЛЫГ ПЛАНААШКЫН

№	кичээлдин темалары	шагы	план езугаар уези	херек кырында эрттирген уези
1	8 класска ооренген чуулдеринге катаптаашкын	1		
2	Тыва дылдын тыва чоннун культура болгаш тоогузу- биле холбаазы	1		
3	Тыва дылдын ниитилел амыдыралынга ужур- дузазы болгаш хулээлгелери	1		
4	Петроглифтер, иероглифтер дугайында	1		
5	Түрктөрнүн орхон- енисей бижиктеринин дугайында	1		
6	Төвүт болгаш эрги моол бижиктер болгаш тыва дыл	1		
7	Тыва дылдын баштайгы шинчээчилери	1		
8	Тыва дылдын шинчилекчилери	1		
9	Амгы тыва дылдын хевирлери. Литературлуг дыл (ном, нейтралдыг, чугаа)	1		
10	Литературлуг эвес дыл (девискээр аайы- биле диалектилер, кара чугаа болгаш оон аяны, жаргоннар)	1		
11	Чугле тыва дылда ажыглаттынып турар состер (Этнокультурлуг сос курлавыры)	1		
12	Хыналда чогаадыг	1		
13	Оске кижинин чугаазын дамчыдар аргалар дугайында. Дорт чугаа. Дорт чугаалыг домакта авторнун состери болгаш бижик демдектери	1		
14	Доора чугаа	1		
15	Цитата. Цитата ажыглаанда бижик демдектери	1		
16	Дорт чугаалыг домактарнын болгаш цитаталарнын созуглел тургузарынга ужур- дузазы	1		
17	катаптаашкын	1		
18	Хыналда ажил	1		

19	Нарын домак дугайында билиг.Нарын домактын бодуун домактан ылгалы.Нарын домактарнын болуктери:чагырышпаан, чагырышкан	1		
20	Нарын домактарнын кезектеринин апразында холбажыр аргалары: эвилелдер чок болгаш эвилелдерлиг нарын домактар. Нарын домактын кезектеринин ун аяны- биле каттыжары. Нарын домактын кезектеринин эвилелдер азы эвилелзиг состер- биле каттыжары	1		
21	Чагырышпаан нарын домак дугайында билиг. Оларнын кезектеринин каттыжар аргалары	1		
22	Ун аяны болгаш каттыштырар эвилелдер дузазы- биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар	1		
23	Удурланыштырар эвилелдер-биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар			
24	Ангылаштырар эвилелдер дузазы- биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар	1		
25	Чагырышпаан нарын домакка бижик демдектери. Чагырышпаан нарын домактын синтаксистиг сайгарылгазы	1		
26	Хыналда ажыл	1		
27	Чогаадыг	1		
28	Чагырышкан нарын домак дугайында билиг. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактын туружу	1		
29	Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домак, оларнын холбажыр аргалары	1		
30	ЧКНД-та тайылбыр домактарнын янзылары,оларга бижик демдектери: Немелденин тайылбыр домаа. Немелденин тайылбыр домаанга бижик демдектери	1		
31	Тодарадылганын тайылбыр домаа	1		
32	Даар байдалдын тайылбыр домаа	1		
33	Чорулддднин тайылбыр домаа	1		
34	Сорулганын тайылбыр домаа	1		
35	Чылдагааннын тайылбыр домаа	1		
36	Деннелгенин тайылбыр домаа			
37	Туруштун тайылбыр домаа			
38	Кылдыныг аргазынын тайылбыр домаа			
39	Чагырышкан нарын домактн синтаксистиг сайгарылгазы	1		
40	Хыналда ажыл			
41	Нарын синтаксистиг конструкциялар дугайында билиг.Оларнын кезектеринин аразында харылзаалар болгаш бижик демдектери	1		
42	Нарын синтаксистиг конструкцияларнын синтаксистиг сайгарылгазы	1		
43	Хыналда ажыл	1		

44	Чогаадыг	1		
45	Созуглелдин дугайында билиг	1		
46	Созуглелдин темазы, кол бодалы	1		
47	Созуглелдин утаплыг кезектери (микротема). Абзац дугайында билиг	1		
48	Домактарнын (лексиктиг,морфологтуг,сиетаксистиг) болгаш созуглелдин(микротемалар) кезектеринин аразында каттыжар аргалары	1		
49	Созуглелдин тургузуу. Созуглелдин планы.	1		
50	Тезис. Созуглелди допчулай бижири (конспект)	1		
51	Аннотация	1		
52	Чогаадыг Тест	1		
53	Дылдын ажыглалынын аайы- биле хевирлери: ном болгаш чугаа стили.Стиль талазы- биле нейтралдыг состер, хевирлер,домактар	1		
54	Ном стили, оон янзылары: Эртем,публицистика,албан- херек стильдери. Эртем стилинин жанрлары (унелел,аннотация,илеткел,статья,рецензия)	1		
55	Публицистика стилинин жанрлары (солунга статья, интервью,орук демелеглелдери, репортаж...)			
56	Албан- херек стилинин жанрлары (хол ужуу,шынжылга,билдириишкин, резюме)	1		
57	Аас чугаанын кол жанрлары: кандыг- бир чуве дугайында чугаалаары, чугаалажыры,маргыжары	1		
58	Чечен чогаал стили,оон жанрларынын дыл талазы- биле онзагайлары	1		
59	Синонимика- стилистиканын кол озээ. Лексиканын стиль синонимнери	1		
60	Грамматиканын стиль синонимнери	1		
61	Словарьлыг диктант	1		
62	Практиктиг ажыл	1		
63	Аас болгаш бижимел чугаа,монолог,диалог,полилог	1		
64	Литературлуг дылдын нормалары. Фонетика талазы- биле нормалар. Лексика талазы- биле нормалар	1		
65	Грамматиктиг нормалар. Орфография болгаш пунктуация талазы- биле нормалар	1		
66	Созуглел- биле ажылдын хевирлери,ооредиолге ному,дыл словарьлары, немелде литература- биле ажылдаар аргалар	1		
67	Хыналда диктант	1		
68	туннел кичээл	1		

1ӨӨРЕДИЛГЕ_МЕТОДИКТИГ БОЛГАШ МАТЕРИАЛ_ТЕХНИКТИГ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

1. Доржу К.Б. Амгы тыва литературлуг дылга мергежилгелер чыындызы. Кызыл: ТывН/Ч, 2003.
2. Доржу М.Д. Бай-Тайгинский говор в системе диалектов тувинского языка. Кызыл: ТывН/Ч, 2002.
3. Кара-оол Л.С. Тыва дылдыё практикumu. Студентилерге ==редилге ному. Кызыл: ТывКУ, 2011.
4. Март-оол К.Б. 5-9 класстарга тыва дылды башкылаарыныё методиказы. Кызыл, 2002.
5. Монгуш Д.А, Ойдан-оол А.К.Методиктиг с\мелер. 6-7 класстарныё «Тыва дыл» ному-биле ажилдаар башкыларга дузаламчы. Кызыл: ТывН/Ч, 1992.
6. Ойдан-оол А.К., Ооржак М.Ч., Ооржак С.-С.Т. Диктантылар чыындызы. 5-9 класстарга. Башкыларга дузаламчы.- Кызыл, 2003.
7. Ойдан-оол А.К., Тадар-оол С.К. Эдертиглер чыындызы. 5-9 класс. Башкыларга дузаламчы. –Кызыл, ТывН/Ч, 2004.
8. Ооржак Д.Х, Салчак Н.А, Чамьян К.Д., Араптан Б.И. 5-6 класстарныё «Тыва дыл» деп ==редилге номнарынга дидактиктиг материал. Кызыл, 1994.
9. Салзынмаа Е.Б. Грамматиктиг сайгарылгалар чуруму. Кызыл: ТывКУ, 2004.
10. Сат Ш.Ч. Амгы тыва литературлуг дыл. Фонетика болгаш семасиология, фразеология, фонетика, морфология. Кызыл: ТывН/Ч, 1980.
11. Сат Ш.Ч. Амгы тыва литературлуг дыл. Синтаксис. Кызыл: ТывН/Ч, 1983.
12. Сат Ш.Ч. Тыва диалектология. Кызыл: ТывН/Ч, 1987.
13. Сувандии Н.Д. Тыва дылдын практикumунга мергежилгелер чыындызы. Кызыл, 2003.
14. Тыва орфографияныё болгаш пунктуацияныё д\р\мнери. Кызыл: Республика типографиязы, 2001.

Словарьлар:

1. Бартан О.О. Тыва дылда эмнелге с=зл\г\ . Кызыл: Рестипография, 2004.
2. Древнетюркский словарь. _ Л.: Наука, 1969.
3. Монгуш Д.А. Русско-тувинский словарь. _ М.: Русский язык, 1980.
4. Монгуш С.Ч., Ондар Н.А. Юридиктиг терминнерниё орус-тыва словары. Кызыл: ИПК «Эне с=з\», 1997.
5. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. _ М.: Русский язык, 1988.
6. Ондар Б.К. Краткий словарь гидронимов Тувы. _ Кызыл: ТН/Ч, 1995.
7. Ондар Б.К. Топонимический словарь Тувы. _ Кызыл: ТКИ, 2007.
8. Серенот С.К. Сарыг шажынныё тайылбырлыг словары. Кызыл: ИП Ооржак Р.К., 2010.
9. Серенот С.К. Буддизмни тайылбырлыг словары. Кызыл: ИП Ооржак Р.К., 2011.
10. Тыва дылдыё тайылбыр словары. Том 1. (А-Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.